

Józef K. Gierowski , Adam Szymusik

„Maria Einhorn-Susułowska - twórczyni polskiej psychologii klinicznej”.

Maria Einhorn urodziła się 14 stycznia 1915 roku w Gorlicach, niewielkim galicyjskim miasteczku zamieszkałym w dużej części przez ludność żydowską. Po ukończeniu szkoły podstawowej kontynuowała naukę w seminarium nauczycielskim a następnie w neoklasycznym gimnazjum, które ukończyła w 1933 roku. W tym samym roku została przyjęta na studia pedagogiczne w Uniwersytecie Jagiellońskim. Stopień magistra filozofii z zakresu pedagogiki uzyskała w 1938 roku.

Po studiach w Krakowie powróciła do Gorlic licząc na uzyskanie pracy nauczyciela. Nie mogła jednak znaleźć posady i do wybuchu wojny utrzymywała się z korepetycji.

Z chwilą wybuchu wojny podobnie jak wielu Żydów przeniosła się do Lwowa. Decyzja okazała się słuszna - w trakcie okupacji niemieckiej hitlerowcy wymordowali siedmiu najbliższych członków jej rodziny. Przeżyli tylko jej dwaj bracia. Przyrodni, który w latach dwudziestych wyemigrował do Stanów Zjednoczonych, z którym Maria Susułowska spotkała się dopiero podczas swojego pierwszego pobytu w Stanach w 1957 roku. Jej rodzony brat, z którym była szczególnie związana emocjonalnie, w 1939 roku został zmobilizowany. Przez ZSRR zdołał przedostać się do armii amerykańskiej, gdzie jako prawnik służył do końca wojny . Poszukiwał niemieckich zbrodniarzy wojennych. Nigdy nie powrócił do Polski i na stałe zamieszkał w Stanach Zjednoczonych.

Maria Einhorn przetrwała okupację dzięki aryjskim papierom jej bliskiej przyjaciółki Marii Susułowskiej. Aryjskie papiery dostała od męża Marii Susułowskiej, Włodzimierza Reczka, późniejszego ministra sportu i do dnia dzisiejszego członka komitetu olimpijskiego. Autentyczna Maria Susułowska przeżyła wojnę w Rzymie.

Czas wojny Maria Einhorn-Susułowska przeżyła we Lwowie, prowadziła stołówkę uczestnicząc czynnie w działalności podziemnej polskiego ruchu oporu. W swoich dokumentach do końca życia używała obu nazwisk, choć większość jej publikacji ukazało się pod nazwiskiem Susułowska.

Po wojnie znalazła się w Krakowie i od 1 października 1945 roku objęła etat asystenta w prowadzonej przez profesora Zygmunta Mysłakowskiego Katedrze Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego. Od tego czasu związała się z Uniwersytetem na całe życie przechodząc przez wszystkie szczeble kariery naukowej i zawodowej.

W drugiej połowie lat pięćdziesiątych nawiązała bliską współpracę z Kliniką Psychiatryczną Akademii Medycznej w Krakowie. Była wtedy jedynym zatrudnionym w klinice psychologiem. Praca na pół etatu jaką tam podjęła pozwoliła jej zdobyć praktyczne doświadczenia kliniczne, wprowadzić do współczesnej diagnozy i terapii psychiatrycznej elementy wiedzy psychologicznej, nawiązać bliskie i przyjacielskie kontakty z wieloma lekarzami psychiatrami. Współpraca z kliniką zaowocowała również wyjątkowymi, jak na polskie warunki, możliwościami dydaktycznymi dla studentów psychologii. „Terenowe” zajęcia kliniczne cieszyły się przez lata tak wielkim powodzeniem u studentów, iż corocznie liczba chętnych do uczestniczenia w seminarium magisterskim z psychologii klinicznej przekraczała organizacyjne możliwości Zakładu. Bliskie kontakty z kliniką pozwoliły na otwarcie przy Zakładzie Psychologii Klinicznej Poradni Wychowawczo-Lecznicznej, początkowo dla młodszych pacjentów, z czasem również dla krakowskich studentów. Praca w klinice nie była łatwa. Niezaprzeczalnym sukcesem Profesor Susułowskiej było uświadomienie psychiatrom jak może wyglądać prawdziwa praca kliniczna psychologa nie ograniczająca się do tradycyjnych zadań psychometrycznych i diagnostycznych.

Dorobek dydaktyczny Profesor Susułowskiej trudno określić inaczej niż olbrzymi. Promowała ponad trzystu magistrów psychologii, była promotorem niemal stu prac doktorskich, opiekunem kilkunastu habilitacji, recenzentem wielu rozpraw doktorskich i habilitacyjnych.

W ówczesnych niełatwych polskich warunkach stworzyła nowoczesny model pracy psychologa klinicznego oraz model specjalistycznego przygotowania studentów w zakresie psychologii klinicznej i pracy z pacjentem. Wyjątkowe były również jej relacje z uczniami. Tradycyjnej akademickiej relacji „Mistrz-uczeń” nadała nowy wymiar. Z jednej strony była niewątpliwym autorytetem i wzorem dydaktyka, służąc zawsze potrzebującym swoją wiedzą, pomocą i konsultacją. Ze swoimi uczniami pozostawała przy tym w bliskich, przyjacielskich stosunkach, troszcząc się o ich kariery naukowe i zawodowe czy losy życiowe. Zdarzało się, iż wspomagała finansowo tych, którym wiodło się źle, była zawsze gotowa pośredniczyć i mediować w różnorodnych konfliktach i nieporozumieniach, do których dochodziło w środowisku psychologów klinicznych. Swoich uczniów traktowała jak rodzinę, na założenie której sama nie mogła się nigdy zdecydować.

Nie jest łatwe będąc klinicystą oceniać życie i osobowość osoby, z którą pozostawało się przez lata w bliskiej przyjaźni. O ile ocena dorobku naukowego Profesor Susułowskiej wydaje się być sprawą stosunkowo prostą, o tyle dużym problemem jest próba jego interpretacji w aspekcie tego co wiadomo o trudnych losach Marii Einhorn-Susułowskiej, jej pochodzeniu, niełatwym dzieciństwie czy też głęboko traumatycznych doświadczeniach okupacyjnych. Nie czujemy się

upoważnieni do głębszej analizy sygnalizowanych zależności. Z drugiej strony jesteśmy przekonani, iż gdyby nie jej trudne i bolesne doświadczenia Maria Susułowska nie byłaby tą którą znaleźliśmy - wrażliwą na cierpienie innych, skłoną do niesienia pomocy, rozumiejącą tych, którzy, cierpią, boją się, przeżywają trudności w jasnym określeniu swojej tożsamości. Mamy pełną świadomość, iż pisząc o Profesor Susułowskiej sami musimy rozwiązać pewne dylematy dotyczące etyki badacza, poczucia lojalności czy granic poznania. Ostatecznie przyjęliśmy zasadę pełnej koncentracji na faktach, pomimo, iż czasami trudno było uciec od ich interpretacji.

Nie sposób jednak nie wspomnieć, iż Profesor Maria Einhorn-Susułowska czuła się związana z narodem żydowskim. Mówiła o sobie - „Jestem polską Żydówką”. Kiedy w czasie pierwszego swojego pobytu w Stanach Zjednoczonych chciała spotkać się z jednym z najwybitniejszych psychologów, autorem najśłynniejszej skali mierzenia inteligencji, dowiedziała się przez sekretarkę, że profesor nie będzie spotykać się z Polakami z powodu ich antysemityzmu. Ani słowem nie wspomniała o tym, że jest Żydówką i do spotkania nie doszło. Chociaż była wyczulona na każde antysemickie i ksenofobiczne postawy sama twierdziła, iż przynajmniej po wojnie nigdy antysemityzm nie dotknął jej osobiście. Dowodem tego może być fakt, iż tytuł profesora uzyskała w 1969 roku, a więc w szczycie antysemickiej hecy, kiedy wielu Żydów spotykały szykany, prześladowania, obrazy i kiedy to znaczna ich część została zmuszona do wyjazdu z Polski.

Zdumiewające, że przy wszystkich swoich przeżyciach była osobą pogodną, życzliwą ludziom, towarzyską, otwartą, z dużym poczuciem humoru. Kiedy kolejny raz wróciła z USA profesor Spett, ówczesny kierownik kliniki z żalem stwierdził, iż Profesor Susułowska częściej wyjeżdża do Stanów niż on do Miechowa (niewielkie miasteczko leżące ok. 40 kilometrów od Krakowa).

Na to Pani Profesor ze spokojem stwierdziła: „Ja również częściej jeżdżę do USA niż do Miechowa”. Innym razem kiedy ktoś zdziwił się, że mimo wieku nie siwieje ripostowała: „Zaczęłam siwieć ale się opanowałam”.

Profesor Maria Einhorn-Susułowska zmarła 6 grudnia 1998 roku i pochowana została w Krakowie na cmentarzu żydowskim przy ulicy Miodowej.

II.

Zainteresowania naukowe Profesor Marii Susułowskiej obejmowały stosunkowo rozległy obszar wiedzy. Koncentrowały się nie tylko na wąsko rozumianej psychologii klinicznej lecz na różnorodnych zagadnieniach pozapsychologicznych, takich jak na przykład pedagogika czy medycyna. To, co najogólniej charakteryzuje jej dorobek naukowy, to nieustanne poszerzanie obszaru zainteresowania psychologa klinicznego poza tradycyjną współpracę psychiatryczno-

psychologiczną. Przykładem może być psychoneurologia, psychosomatyka, psychologia sądowa czy gerontologia i geriatria. Poszerzaniu obszaru penetracji psychologii klinicznej towarzyszyła zawsze dbałość Profesor Susułowskiej o uwzględnianie praktycznego wymiaru działalności psychologicznej. Starła się zawsze dbać o to, aby jej studenci i asystenci mogli zdobyć jak największe doświadczenie w postępowaniu z człowiekiem chorym, ciężko doświadczonym przez życie, przeżywającym mniej czy bardziej utrwalony stan kryzysu psychologicznego, „zranionym przez życie”. W swoich wypowiedziach i artykułach uczulała zawsze, iż każdy badany przez klinicystę człowiek, znajduje się w określonej sytuacji społecznej i nie można udzielić mu pomocy bez psychologicznej analizy kontekstu sytuacyjnego. Dziś takie wypowiedzi mogą wydawać się oczywiste i banalne. Starsi z nas pamiętają jednak czasy, gdy psychologa klinicznego traktowano jako dodatkowe narzędzie badawcze przy pomocy którego można było rozpoznać organiczne tło manifestowanych przez pacjenta zaburzeń, bądź stopień jego upośledzenia umysłowego. Stworzenie w Polsce zasad społeczności terapeutycznej, zespołów diagnostyczno-terapeutycznych, wprowadzenie psychoterapii tak indywidualnej jak i grupowej nie byłoby możliwe bez wkładu i aktywności setek uczniów Profesor Susułowskiej. Z upływem lat coraz więcej prac Pani Profesor zaczęło swym zakresem obejmować nie tylko problematykę diagnozy i terapii lecz również profilaktyki i promocji „zdrowego zachowania”. Można więc śmiało powiedzieć, iż Maria Susułowska była polskim prekursorem psychologii zdrowia i medycyny behawioralnej.

Dorota Kubacka-Jasiecka i Piotr Słowik (1999) w swojej ocenie dorobku naukowego Marii Susułowskiej wyodrębnili sześć następujących obszarów tematycznych:

- pierwszy obejmujący **problemy psychologii kliniczno-wychowawczej dziecka**. Wśród nich za szczególnie interesujące uznano badania nad przebiegiem reakcji poznawczych dzieci w wieku przedszkolnym na sytuacyjnie nowe bodźce (1960) oraz problematykę mechanizmów psychologicznych niektórych form nieprzystosowania występujących u dzieci i młodzieży (1969).
- kolejny, drugi obszar to **problematyka psychologii młodzieży oraz zaburzeń okresu dorastania**. Odnotowano tu badania empiryczne nad rozumieniem przez młodzież uczucia miłości (1966), przestępczością nieletnich (1963) oraz genezą młodzieżowych zamachów samobójczych (1968).
- trzecia grupa **problemów związana była ściślej z obszarem psychopatologii**. Wymienić tu można pracę napisaną wspólnie z A. Kępińskim (1969), w której autorzy analizują rolę czynników genetycznych w powstawaniu zaburzeń psychicznych oraz cech osobowości u ludzi zdrowych.

Do grupy tej zaliczyć również można pracę dotyczącą różnic w funkcjonowaniu pamięci pomiędzy ludźmi zdrowymi a chorymi na schizofrenię, nerwicę depresyjną i nerwicę histeryczną (1969) a także pracę obejmującą problematykę marzeń sennych oraz zaburzeń snu (1996).

- szczególną rolę odgrywa czwarta z wyodrębnionych grup. Dotyczy ona **roli psychologa w postępowaniu klinicznym**. Na prace wchodzące w skład omawianej grupy składają się przede wszystkim materiały czterech sympozjów naukowych, które w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych odbywały się w Modlnicy pod Krakowem. Zasadniczym celem sympozjów było wypracowanie modelu funkcjonowania psychologa w leczeniu psychiatrycznym, neurologii i neurochirurgii, wobec chorego somatycznie i onkologicznie a także w więziennictwie. Zgodnie z postulatami Marii Susułowskiej do zadań psychologa klinicznego należy współudział w procesie informowania pacjenta, zwłaszcza w zakresie konsekwencji choroby dla funkcjonowania psychospołecznego, a także przygotowania do zabiegów, wraz z oddziaływaniem na redukcję lęku i poprawę samopoczucia chorego, pomaganie chorym w przeżywaniu stresu choroby i jej zagrażających konsekwencji, a także pomoc w adaptacji do sytuacji pobytu w szpitalu i środowisku szpitalnym. Pani Profesor przywiązywała dużą rolę do zmniejszania działań typu jatrogennego a za zadanie psychologa uznawała również nawiązywanie i podtrzymywanie konstruktywnej współpracy z lekarzami różnych specjalności oraz personelem pielęgniarskim.

- piąta grupa to **problemy psychologiczne dydaktyki, a zwłaszcza przebiegu studiów wyższych i problemów przystosowania studentów lat młodszych**. Wydana wspólnie z Z. Nęckim (1977) monografia oparta na szerokich badaniach empirycznych dostarczyła szeregu ważnych informacji dotyczących znaczenia różnorodnych czynników psychologicznych mających wpływ na przebieg i powodzenie na studiach.

-Ostatnia, szósta grupa to **problemy gerontologii i geriatrii**. Zawarte zostały one w kolejnej monografii pt. „Psychologia starzenia się i starości” (1989). Dokonana w pracy szeroka psychologiczna analiza różnych aspektów życia ludzi starych, zagadnienia bilansu ludzi starych czy psychologiczne aspekty adaptacji do starości, stanowią udaną próbę holistycznego podejścia do problematyki starości.

W naszym przekonaniu istnieje jeszcze jeden obszar działalności naukowej Profesor Susułowskiej niedoceniany nieco przez środowisko psychologiczne. Dotyczy on problematyki **odległych następstw psychicznych u osób prześladowanych z powodów rasowych czy politycznych**. Maria Susułowska towarzyszyła od początku swoim kolegom z kliniki psychiatrycznej badającym więźniów obozów koncentracyjnych, ich losy oraz doznane na skutek prześladowań następstwa i urazy. Nie mamy również wątpliwości, iż do podejmowania

powyższych tematów skłoniły ją własne doświadczenia. Nie było przy tym dla niej łatwe przezwyciężenie własnych emocji oraz przyjęcie postawy obiektywnego, niezaangażowanego badacza.

Pierwsze badania na temat sytuacji, w jakiej żyli i tego co przeżywali Żydzi ukrywający się na aryjskich papierach rozpoczęła w 1966 roku i prowadziła do śmierci. Szczególnie dwie publikacje Profesor Susułowskiej zasługują na szczególną uwagę. Pierwsza z nich dotyczy snów więźniów obozów koncentracyjnych (1983) i została wygłoszona na światowym sympozjum w Helsinkach w sierpniu 1983 roku. Kolejne opracowanie dotyczyło problemów psychologicznych Żydów ukrywających się w czasie okupacji niemieckiej w Polsce na tzw. aryjskich papierach (1989). Referat powyższy wygłoszony został w sierpniu 1989 roku w Oświęcimiu na międzynarodowym sympozjum poświęconym 50 rocznicy wybuchu wojny. W obu opracowaniach autorka dała wnikliwy i szeroki obraz zaburzeń psychopatologicznych będących odległymi następstwami przewlekłego stresu, który przeżyli prześladowani. Dotyczą one zarówno sfery emocjonalnej, poznawczej jak i społecznej i w dzisiejszych klasyfikacjach psychiatrycznych odpowiadają w pełni zespołowi PTSD. Warto w tym miejscu podkreślić, iż Profesor Susułowska do końca swojego życia miała głębokie poczucie, iż nie zakończyła omawianych badań. Przed swoją śmiercią wielokrotnie powtarzała, iż jest to problematyka, którą musi pogłębić, zbadać szerzej, przekazać następnym pokoleniom przeżycia swojej generacji.

Jak ocenić rolę jaką w historii i rozwoju psychologii klinicznej w Polsce odegrała Maria Einhorn-Susułowska? Może najlepiej odwołać się do wniosku Rektora i Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego o nadanie jej tytułu profesora zwyczajnego: „Prace badawcze Profesor M. Einhorn-Susułowskiej stanowią ważny wkład w rozwój polskiej psychologii klinicznej, a także nowych danych w dorobek dyscyplin pokrewnych: psychologii wychowawczej, psychiatrii, pedagogiki specjalnej. Odgrywają one także bardzo istotną rolę w doskonaleniu zawodowym psychologów klinicznych i kształceniu kadry klinicystów wykwalifikowanych dla potrzeb różnych placówek służby zdrowia i opieki społecznej... Jej działalność naukowa ma w przeważającej mierze charakter nowatorski tak w aspekcie tematycznym jak i metodologicznym. Jest też prekursorką wielu nowych kierunków badań, rozwijających się w Polsce pod wpływem inspirującego działania, jakie jej badania wywierają na środowisko psychologów klinicznych” (cyt. za Kubacka-Jasiecka Słowik 1999).

Bibliografia:

1. Kępiński, A., Susułowska, M.: Zagadnienia genetyki w psychologii i psychiatrii. Materiały do nauczania Psychologii. PWN, Warszawa, 1969.
2. Kubacka-Sztompka, D., Susułowska, M.: Próby wyjaśnienia młodziowych zamachów samobójczych. Psychologia Wychowawcza, 1968, 2.
3. Kubacka-Jasiecka, D., Słowik, P. : Profesor Marii Susułowskiej psychologia chorego somatycznie (praca w druku).
4. Nęcki, Z., Susułowska M.: Analiza psychologiczna przebiegu studiów wyższych. PWN, Warszawa, 1977.
5. Pałczyński J., Susułowska M.: Pamięć w schizofrenii, w nerwicy depresyjnej i nerwicy histerycznej. Materiały do Nauczania Psychologii, PWN, Warszawa, 1977.
6. Przetacznikowa M., Susułowska M.: Wybrane zagadnienia psychologii kliniczno-wychowawczej dzieci i młodzieży. Psychologia Kliniczna, PWN, Warszawa, 1969.
7. Susułowska, M. : Reakcje poznawcze dzieci w wieku przedszkolnym na sytuacyjnie nowe bodźce. Zeszyty Naukowe UJ, Kraków, 1960.
8. Susułowska , M.: Diagnoza psychologiczna w aspekcie potrzeb lekarzy psychiatrów. Zeszyty Naukowe UJ, Kraków, 1966.
9. Susułowska, M.: Pojmowanie prawdziwej miłości przez młodzież szkół średnich. Psychologia Wychowawcza, 1967, nr 3.
10. Susułowska, M.: Rola i zadania psychologa klinicznego w stosunku do pacjenta somatycznego. Zeszyty Naukowe UJ, Kraków, 1976.
11. Susułowska , M.: Aspekty diagnozy psychologicznej w przebiegu odbywania kary więzienia. Zeszyty Naukowe UJ, Kraków , 1979,
12. Susułowska, M.: Interpretation of dreams of former prisoners of concentration camps. Word Psychiatric Association Symposium on the Psychopathology of Dream and Sleeping Proceedings of the Symposium. Helsinki, September, 26-27, 1983.
13. Susułowska, M.: Psychologia starości i starzenia się, PWN, Warszawa 1989.
14. Susułowska, M.: Psychologische Probleme der Juden, die sich waerend der deutschen Okkupation in Polen mit den sog. arischen Ausweispapieren vesteckten. Internationales Symposium zum 50. Jahrestag des Ausbruchs des II Weltkrieges. Oświęcim, 31.08-109. 1989.